

آسیب شناسی قوانین حقوق معماری و شهرسازی سالمندان در ایران

الهه گلی^۱، خداداد خدادادی^۲

1- دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی معماری، گروه معماری، دانشکده هنر، معماری و شهرسازی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

elahegoli21@yahoo.com

2- عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور اصفهان، kh_khodadadi_1391@yahoo.com.

چکیده :

از جمله بخش های مهم توسعه جوامع امروزی مناسب سازی فضاها با توجه توانایی های افراد مختلف جامعه است. امروزه با توجه به پیشرفت های پزشکی و کاهش مرگ و میر، تعداد افراد سالمند جامعه رو به افزایش است. سالمندان به عنوان یکی از اقشار جامعه دارای حقوقی نسبت به جامعه هستند. علاوه از بحث های جمعیت شناختی، پزشکی و روانشناسی گسترده در خصوص پدیده سالمندی و سالمندان زن و مرد، حقوق شهروندی گروه های آسیب پذیر اعم از دارندگان بیماری های خاص و سالمندان در جامعه از اهمیت بسیاری برخوردار است. خاستگاه حقوق آسیب پذیران در ادیان الهی شناخته شده و احترام به آنها واجب شرعی و گاهی مستحب موجد و مصداق نیکی خواهی و نیکی ورزی تلقی شده است. متأسفانه فضاهای شهری و معماری متناسب با توانایی های جسمی سالمندان طراحی نشده است. بنابراین این افراد به اجبار پارک نشین یا خانه نشین شده اند. سالمندان مانند همه افراد جامعه حق استفاده از امکانات شهری را دارند. در این پژوهش سعی شده تا با رویکرد جدیدی به مساله سالمندان پرداخته شود. روش تحقیق این پژوهش، از نوع کیفی می باشد. رویکرد آن توصیفی-تحلیلی بوده و از منابع کتابخانه ایی استفاده شده است. داده های تحقیق با استفاده از روش های علمی مورد بررسی و ارزیابی قرار می گیرند. مرور حقوق و قوانین مربوط به سالمندان و مناسب سازی فضاها با توجه به نیازهای می توانند در مشارکت و استفاده آنها از فضاها شهری و عمومی انجام پذیرد. در پایان این پیشنهاداتی برای بهتر شدن وضعیت کنونی ارائه می شود از جمله موضوع سالمندان در طرح های کلان و جامع کشور دیده شود تا در طرح های تفضیلی پیاده سازی شود. آیین نامه های مربوط به ساخت و ساز در فضا های خصوصی و عمومی با توجه به نیاز های سالمندان بازنگری شده و در قوانین شهری جانمایی شود.

واژه های کلیدی: سالمندان، آسیب شناسی، حقوق در معماری، مناسب سازی، فضای شهری

1- مقدمه :

در طول چند دهه اخیر تعداد سالمندان دنیا در حال افزایش بوده و این روند رشد در آینده نیز سرعت بیشتری خواهد گرفت. اکنون حدود 6/6 درصد از جمعیت کشور را افراد 60 سال و بالای آن تشکیل می دهند. (1). که به گفته معاون امور توان بخشی سازمان بهزیستی تا سال 2050 از هر 4 نفر ایرانی یک سالمند خواهیم داشت. با توجه به این روند رشد در ایران، توجه به نحوه زندگی آنان و ایجاد شرایط مناسب زیستی و روانی از ضروریات به شمار می آید (2).

سالمندان در جامعه بعد از بازنشستگی به جای لذت از زندگی، استراحت و تفریح به افرادی تبدیل شده که به دلیل به وجود آمدن احساس ناکارآمدی و طرد شدن از جامعه و به همین دلیل دچار افسردگی روحی گردیده که این امر تاثیر زیادی در طول عمر، پایین آمدن نشاط در زندگی آنها می گردد. (3) پدیده ی سالمندی روندی طبیعی است که در آن تغییرات فیزیولوژیکی و روانی خاصی در بدن رخ می دهد. چشم ها، گوش ها، استخوان ها، عضلات و تمام اعضای بدن دست خوش تغییر می شوند که پیری می نامند. افراد سالمند سریع تر خسته شده، جنبش و تحرکشان کمتر خواهد شد. در این زمان روابط اجتماعی سالمندان دگرگون شده و نیاز های جدیدی با توجه به شرایطشان به وجود می آید. (4)

1-1 - روش تحقیق:

روش تحقیق این پژوهش، به منظور آسیب شناسی حقوق سالمندان از نوع کیفی و منطق اجرای آن استدلال قیاسی می باشد. رویکرد آن توصیفی- تحلیلی بوده و از منابع کتابخانه ایی استفاده شده است. در این پژوهش، داده های تحقیق با استفاده از روش های علمی مورد بررسی و ارزیابی قرار می گیرند. با استفاده از شیوه های تحقیق مرور متون و منابع کتابخانه ای و اینترنتی، به بررسی مبانی نظری پژوهش به منظور شناسایی، جمع آوری و تحلیل منابع و جمع بندی آنها پرداخته شده است.

1-2- بیان و ضرورت مساله:

امروزه با توجه به افزایش جمعیت مناسب سازی فضاهای شهری و معماری برای سالمندان از الویت های برنامه ها و اقدامات مدیریت شهری به حساب می آیند. در حال حاضر با توجه به اقدامات سیاستگذاری و قانون گذاری قابل توجه ملی و محلی فضاهای شهری ما پاسخگویی نیازهای اقشار آسیب پذیر جامعه نیستند. از طریق آشنایی افراد از حقوق شهروندی و مناسب سازی فضا ها کلیه افراد جامعه امکان دسترسی به محیط و عناصر شهری و فعالیت در عرصه های مختلف زندگی که حق طبیعی انسان است، پیدا خواهد کرد. در کشور ما بخش قابل توجهی از جامعه را سالمندان تشکیل می دهند که علی رغم داشتن توانایی و تجارب بالا به دلیل عدم امکان حضور مستقل در جامعه از بهرمندی از حقوق شهروندی محروم می گردند و حقوق آنها در فضا های شهری نادیده گرفته می شود. مناسب نبودن فضاهای شهری و عدم رعایت حقوق قوانین شهری حمایتی از سالمندان از عمده موارد نقض حقوق شهروندان معلول است (5). براساس مطالعات انجام شده توسط مرکز تحقیقات ساختمان وزارت مسکن و شهرسازی، چگونگی گذارندن اوقات روزانه توسط سالمندان به شرح زیر است.

جدول 1- چگونگی گذران اوقات روزانه سالمندان - مآخذ: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن

درصد	نوع فعالیت
77	پیاده روی و رفتن به پارک
6	مطالعه
55	خرید روزمره
55	انجام دادن امور شخصی، داخل منزل
43	دیدار آشنایان
7	شطرنج

همچنین در این نمونه اماری ذکر شده است که 94٪ از سالمندان برای خرید روزانه از خانه خارج می شوند، 77٪ از آنها به طور مداوم از پارک ها و فضا های شهری استفاده می کنند. با توجه به این نمونه آماری سالمندان علاقه مند به استفاده از فضاهای شهری و فضا های عمومی مانند فضاهای تجاری می باشند. بنابراین مناسب سازی فضاها با توجه به توانایی و ضوابط حقوق سالمندان نقش مهمی در تعامل آنها با جامعه دارد. به همین دلیل مناسب سازی با توجه به حقوق سالمندی باید در برنامه ریزی های شهری قرار گیرد. (1)

متأسفانه تا کنون در کشور ما به موضوع سالمندان از دید حقوقی پرداخته نشده است. با توجه به بیان این مساله، با سوالاتی همچون اینکه «نیاز های سالمندان جامعه امروزی ما چیست؟ چه دستگاه هایی در کشور متولی حقوق شهروندی سالمندان هستند؟ نقش مهندسين معمار و شهرساز در مناسب سازی فضاهای شهری و معماری به منظور استفاده سالمندان از حقوق شهروندی خودشان چیست؟» رو برو می شویم که این پژوهش سعی دارد به این سوالات پاسخ دهد.

3- سالمند:

سالمندی، یکی از مراحل زندگی و تکامل انسان است که آخرین مرحله تحولات رشد انسان است. سرعت رشد در این زمان دارای ویژگی ها و تغییرات پیچیده است. این تغییرات به افکار، احساسات، اعتقادات، ارزش ها و به طور کلی شخصیت و رفتار و شیوه رفتار فرد در مقابل دیگران تاثیر گذار است. (4). نگرش هایی که نسبت به پیری و سالمندی وجود داشته است در جوامع و در ادوار مختلف تاریخ زندگی سالمندان شدیداً متفاوت بوده است. جوامع امروزی اعضای سالمندان را در حاشیه قرار می دهند که این امری متناقض است (10). در جامعه ایران سن 65 تا 70 سالگی آغاز پیری عنوان شده است. اما نمیتوان برای سالمندی سن مشخصی تعریف کرد. زیرا تعدادی زمانی به 45 سال می رسند، احساس پیری کرده، اما برخی دیگر در سنین بالاتر از 65 سالگی خود را با تغییرات سنی تطبیق داده و با خانواده و جامعه رابطه خود را حفظ می کنند. (3). سازمان بهداشت جهانی نظریه شهرهای دوستدار سالمند بیان می کند که در آن محیط های کالبدی مناسب می توانند سطح عملکردی افراد سالمند را ارتقاء داده و به کمترین آستانه ناتوانی برسانند (10). (شکل 1)

شکل 1- مآخذ بررسی کیفیت فضای جمعی با رویکرد سالمندان

4- مناسب سازی:

مناسب سازی سعی در ایجاد تساوی، فرصت ها و رعایت حقوق افراد سالمند به منظور مشارکت آنان در همه امور جامعه دارد. مناسب سازی، اصلاح ساختار محیط فیزیکی بدون مانع است به طریقی که سالمندان بتوانند بدون کمک به امکانات عمومی محیط زندگی شان دسترسی داشته باشند. (5)

5- قوانین شهری و حقوق شهروندی سالمندان:

گذشته از بحث های رایج جمعیت شناختی، پزشکی و روانشناسی گسترده در خصوص پدیده سالمندی و سالمندان زن و مرد، حقوق شهروندی گروه های آسیب پذیر اعم از دارندگان بیماری های خاص و سالمندان در جامعه از اهمیت بسیاری برخوردار است. خاستگاه و منشأ حقوق آسیب پذیران در ادیان الهی شناخته شده و احترام به آنها واجب شرعی و گاهی مستحب موجد و مصداق نیکی خواهی و نیکی ورزی تلقی شده است. از اصل 20 قانون اساسی به این موضوع اشاره شده است که تمامی افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و همه از حقوق قانونی برخوردارند. از طرف دیگر در اصل 29 همین قانون ذکر شده است، که برخورداری از تامین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کارافتادگی، بی سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث تلخ و سوانح به صورت بیمه و غیره حقی است همگانی. دولت مکلف است طبق قوانین از محل درآمد های عمومی و درآمد های خاص، خدمات و حمایت های مالی فوق را برای یک فرد کشور تامین کند. بنابراین به وجود آوردن فضاهای مناسب با شرایط ویژه هر گروه از افراد جامعه از ضروریات قلمداد می شود. با توجه به این که توانایی انسان در طول عمر تغییر می کند، قانون بر ساخت فضا و بنا با در نظر گرفتن شرایط جسمی همه افراد جامعه تاکید دارد. (6)

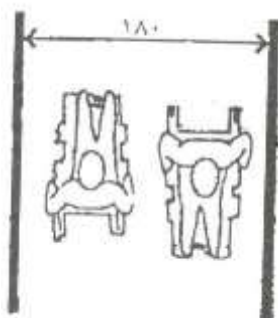
سالمندان جامعه ایران ضمن این که در طول عمر خود تکلیفی را در جامعه دارا هستند، دارای حقوقی نیز هستند. در بحث آموزش حقوق شهروندی توجه به حقوق کودکان، زنان و سالمندان یکی از مسائل مهم است. سالمندان حقوق خاص خود را می طلبند، کشور ما از جمله کشور هایی است که روند پیر شدن و رشد سالمندان در حال پیشرفت است. بررسی ها نشان می دهد سهم سالمندان از مجموع قوانین مصوب کشور ما تنها 1 درصد است و علی رغم تشکیل شورای ملی سالمندان هم چنان سهم این افراد از قوانین ناچیز است. (7) حقوق شهروندی سالمندان به طراحی مناسب مسکن ها، مشارکت اجتماعی سالمندان، مراسم های اجتماعی، تسهیل در تردد در خیابان ها، تسهیل در مراجعه به مراجع و مراکز مانند مراکز تجاری و یا بانک ها، اشتغال مناسب تاکید دارد. از مواردی که در منشور حقوق سالمندان ذکر شده است شامل آزادی محل زندگی، آگاه کردن آنها از خطرات احتمالی، مناسب سازی محیط زندگی، ارتقای وضعیت روحی، برخورداری از فضای خصوصی و اجتماعی در مراکز توان بخشی، آگاهی از حقوق فردی و اجتماعی آنان است. (8)

6- بررسی ضوابط طراحی فضا برای سالمندان:

همان طور که ذکر شد بیشترین مکان های مورد استفاده افراد سالمند قرار می گیرد، مربوط به فضا های باز شهری، پارک ها، معابر و مسکن است که متاسفانه این فضا ها از استانداردهای مناسبی برای استفاده افراد سالمند را برخوردار نیست. در این بخش به بررسی ضوابط فضا های باز شهری و معماری به منظور مناسب سازی این فضا ها پرداخته می شود.

1-6- پیاده رو ها:

از مشکلاتی که سالمندان در رابطه با معابر با آن روبرو هستند، شامل عرض کم معابر، کفسازی نامناسب، شیب غیر استاندارد یا پله ای بودن کوچه ها، سطح شیب دار معابر در ورودی پارکینگ های مسکونی است. عمدتاً توسط پزشکان عمل پیاده روی برای سالمندان توصیه می شود اما برای آنها این فعالیت با نگرانی هایی از جمله لیز خوردن یا افتادن بر اثر عدم تعادل مواجه است. بنابراین این فضا به عنوان فضای پر تردد در خیابان ها و پارک ها باید مورد بررسی و مناسب سازی قرار گیرد. سطوح کف پیاده رو ها باید از سطوح غیر لغزنده و بدون درخشش باشد. همچنین برای این که فضای کافی برای عبور دو نفر در کنار هم و یا یک نفر ایستاده در کنار یک نفر با صندلی چرخدار وجود داشته باشد بهتر است عرض پیاده روها حداقل 180 سانتی متر باشد. (1)

شکل 3- عرض مناسب برای پیاده رو-ماخذ مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن

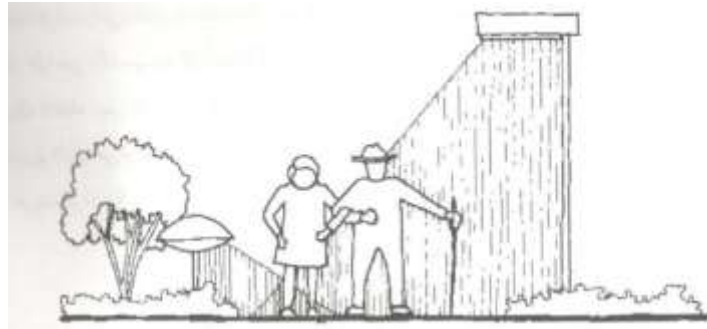
شکل 2- پیاده رو با عرض نامناسب

2-6- حفاظها:

حفاظ ها هم در فضا های شهری هم در فضاهای معماری به کار می روند، حفاظ ها باید امنیت واقعی را به افراد سالمند انتقال دهد. بنابراین بهتر است در راه پله ها، پاگرد ها، در جاهایی که شیب تغییر می کند، زمان ورود به فضای روشن، از حفاظ ها استفاده شود. توصیه می شود، برای سالمندان توانا و ناتوان دو دستگیره در دو ارتفاع 80 و 65 سانتی متری نصب شود. (1)

3-6- نورپردازی:

وجود روشنایی مناسب در خیابان ها و پیاده رو ها به سالمندان درک مناسب از مسیر را می دهد و ایمنی و امنیت را در افراد سالمند افزایش می دهد. متاسفانه فضاهای شهری از جمله پارک ها و خیابان ها از نورپردازی مناسب برخوردار نیستند. (7) نورپردازی می تواند به منظور تعریف یک محوطه و تشخیص فاصله موانع مورد استفاده قرار گیرد. در نورپردازی فضا باید از نور هایی استفاده شود که به سمت بیرون باشد که از ایجاد نور های خیره کننده جلوگیری کند. در فضاهای مکث و فضاهای که بیشتر مورد استفاده قرار میگیرد، باید نورپردازی شود تا ایجاد سایه روشن نماید. (1)

شکل 3- نورپردازی مناسب در فضا های مکت- ماخذ مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.

4-6- ارتباطات عمودی:

با توجه به شرایط جسمانی سالمندان بهتر است فضا های مورد استفاده آنها در یک طبقه طراحی شود و در صورت اینکه ساختمان ها بلند مرتبه باشد استفاده از آسانسور الزامی است.

1-4-6- پله و رمپ:

در صورتی که پلکان ها با ضوابط طراحی شود می تواند سالمندان را به استفاده منظم از این فضا تشویق کند. طراحی پله باید بگونه ای باشد که امنیت افراد را حفظ کند. بدین منظور باید نرده هایی طراحی شود که فاصله آن از کف پله 90 سانتی متر و فاصله بین دو نرده 90 سانتی متر باشد. ارتفاع هر پله باید 15 سانتی متر و عرض آن 27 تا 30 سانتی متر باشد. طولانی بودن خیز پله برای سالمندان هراس آور است، بنابراین بهتر است پله به دو نیم خیز تقسیم شود که تعداد پله هر خیز 9 پله و برای تعداد بیشتر باید پاگرد طراحی شود. رمپ برای سالمندان به دلیل تغییر نقاط ثقل بدن نمی تواند جایگزین پله باشد. شیب رمپ باید به صورت تدریجی بوده و در صورتی که شیب 8 درصد باشد نباید طول رمپ بیشتر از 6 متر باشد. (2)

2-4-6- آسانسور:

آسانسور ها باید در مقابل و نزدیکی درب ورودی قرار گیرد. در داخل اتاقک آسانسور باید نردهای با ارتفاع 90 سانتی متر از کف اتاقک نصب شود. همچنین از صندلی ثابت و تاشو در اتاقک استفاده شود. (2)

3-5-6- سرویس های بهداشتی: حداقل ابعاد مناسب برای فضای توالت سالمندان با صندلی چرخدار 170 × 170 است. در هر

طرف روی دیوار باید نرده کمکی با ارتفاع 70 سانتی متر قرار گیرد. دستشویی مورد استفاده باید در ارتفاع 85 سانتی متر و بدون پایه باشد. (2)

3-6- دسترسی:

به دلیل آنکه سالمندان از ضعف نیروی حرکتی و ماهیچه ها رنج میبرند که نتیجه آن کم شدن توانایی حرکت آنها و کندی در راه رفتنشان می شود. بنابراین توصیه می شود فواصل بین ساختمان ها و طول مسیر های دسترسی از حالت عادی کمتر بوده و باتوجه به شرایط سالمندان طراحی شود. (9)

7- نتیجه گیری و پیشنهادات:

در این پژوهش سعی شده تا با رویکرد جدیدی به مساله سالمندان پرداخته شود. از جمله ملزومات توسعه جوامع امروزی مناسب سازی فضا ها با توجه توانایی های افراد مختلف جامعه است. ساکنین شهرها دارای حقوق برابر در استفاده از فضا های شهری هستند، بنابراین طراحی مناسب برای همه افراد آسیب پذیر از وظایف برنامه های شهری است. سالمندان به عنوان یکی از اقشار پرجمعیت جامعه دارای حقوقی در شهر و جامعه هستند تا این دوره از زندگی خود را با آرامش پشت سر بگذارند. وجود موانع و در دسترسی و طراحی و اجرا فضا های شهری و معماری شرایط لازم را برای استفاده افراد سالمند به وجود نیاورده است. مناسب سازی فضا و ایجاد قوانین برای ساخت فضا های شهری و معماری مناسب با نیاز های سالمندان به آنها امکان میدهد، تا با توجه به توانایی خود از فضا ها استفاده کرده و میزان تعاملات آنها را با جامعه افزایش دهد و از پارک نشینی این گروه آسیب پذیر جلوگیری شود و بتوانند به تنهایی و بدون نیاز به کمک از امکانات جامعه استفاده کنند. مناسب سازی، موانع در فضا های شهری مانند پارک ها، فضا های سبز و معابر عمومی شهری و معماری تا حد زیادی از بین برود.

این پژوهش سعی داشته تا با ایجاد تساوی فرصت ها و رعایت حقوق افراد سالمند و مشارکت آنها در همه امور جامعه، کمبود های این قشر خاص را برای برنامه ریزان شهری یادآور شود.

پیشنهاد میشود:

- 1- موضوع سالمندان در طرح های کلان و جامع کشور دیده شود تا در طرح های تفصیلی پیاده سازی شود.
- 2- آیین نامه های مربوط به ساخت و ساز در فضا های خصوصی و عمومی با توجه به نیاز های سالمندان بازنگری شده و در قوانین شهری اجرا شود.

مراجع:

- [1] نوذری. رفیع زاده. داعی نژاد. مبانی طراحی فضاهای باز محله های مسکونی متناسب با شرایط سالمندان، 1383.
- [2] رفیع زاده. نوذری. روشن بخش. رهنمودهای طراحی معماری خانه سالمندان.
- [3] هاشم نژاد. اسدی هاشم نژاد. اسدی بوالوردی. بهره گیری از فضای اقامتی روزانه برای ارتقاء سطح کیفی زندگی سالمندان، 1388
- [4] چمازکتی و قربانی نیا. طراحی خانه سالمندان با رویکرد امید به زندگی. 1394
- [5] اینالو. جهانگیر گلشن. آسیب شناسی حقوق معماری معلولان در ایران
- [6] www.irceo.ir.
- [7] www.ammi.ir. هم اندیشی سالمندان و حقوق شهروندی
- [8] www.tafsir-news.ir/ نشست علمی تخصصی حقوق شهروندی
- [9] رفیع زاده. طراحی مناسب برای سالمندان. نشریه صفا. شماره سی و هفتم.
- [10] آقا محمدی، ولی، میرجانی، بررسی کیفیت فضای جمعی با رویکرد سالمندان، دومین کنفرانس بین المللی دستاورد های نوین پژوهش در عمران، معماری و مدیریت شهری